

Konfliktene ved Sydvaranger A/S 1910—30

Faglig-politisk offensiv eller forsvar
av organisasjonsretten?

Av Trond Hansen

*Trond Hansen.
Født på Kirkenes 1948. Cand. filol.
Hovedoppgave i historie ved Universitetet
i Tromsø 1976. Har arbeidet mye med
fagbevegelsens historie. Er for
tiden lektor ved Kirkenes Ungdomsskole.*

Arbeidskonflikter er et verdifullt bidrag til historieforskninga. Ofte betegner man studiet av disse som et stykke «konsentrert historie», der man har anledning til å trekke inn og få kunnskaper om både økonomiske, sosiale og politiske sider av fortida. Konflikten er som en trakt som fanger opp mange strømninger og gir dem et fortettet utløp. Etter konflikten vil vi ofte se raske forandringer. I form av endrede arbeidsforhold, økte lønninger, nyvundne politiske og faglige erfaringer. Per Maurseth hevder i en artikkel at i en konflikt mellom parter i arbeidslivet kommer fenomener som ellers ligger skjult til *åpent uttrykk* og kampen blir en historisk terskel i den forstand at alt ikke er som før når kampen er over. Dette betyr at man ikke kan isolere studiet av konflikten til å gjelde *bare* selve konfliktforholdet og kampens gang, men bruke den som en innfallsport til et vidt spekter av samfunnets historie.

Konfliktene i perioden 1910—1940

Arbeidskonfliktene og A/S Sydvarangers drift er selvfølgelig nøye knyttet sammen i et gruvesamfun som Sør-Varanger. Kronologisk er det derfor naturlig å følge driftsperiodene fra anleggets start fram til 2. verdenskrig. I konfliktsforstand er vel de fleste innforstått med at det i praksis vil bli en stopp i året 1929, da dette året markerer slutten for fagbevegelsens innflytelse ved verket før krigen. At hovedvekta blir

lagt på forholdene ved A/S Sydvaranger betyr ikke at det ikke forekom konflikter ved andre bedrifter i kommunen.

Men hvordan var de faglige forholda i Sør-Varanger etter industrialismens inntog? La oss først se kort på de økonomiske og politiske betingelsene for fagbevegelsens vekst. Et godt utgangspunkt må være at et stort tilbud på industrielle arbeidsplasser gir gode vekstmuligheter for fagbevegelsen mens et stort arbeidskraft-tilbud vil kunne svekke mulighetene tilsvarende.

For Sør-Varanger ble malmproduksjonen en industriell revolusjon. I løpet av et tiår ble kommunens næringsstruktur snudd opp ned. Kirkenes ble Finnmarks mest typiske by-region. Fra 1900 til 1910 steg antallet industriarbeidere fra 1,7% til 35,1%. Nå var hverken 1910 eller 1920 (32%) «normalår» for antall arbeidere ved A/S Sydvaranger, slik at prosenten må ha ligget nærmere 50. A/S Sydvaranger var selvfølgelig den gang som nå en hjørnesteins bedrift. I normalår sysselsatte bedriften mellom 1000—1500 mann — like mange som i Finnmark fylkes forøvrigte industri.

Parallellt med utviklinga av A/S Sydvaranger skjedde det også ei sterkere differensiering av næringsstrukturen i tettstedene Kirkenes/-Bjørnevatn. Det vokste fram livlig handel, og et bredt spekter av handverksfunksjonene ble dekket. Utover i 1920 åra kom en del småindustrielle tiltak som sto relativt uavhengig av hovedbedriften. Det gjaldt først og fremst sagbruksvirksomheten med muligheter for hugst-, fløtings-, tilvirks- og transportarbeid. Det var to sagbruk. Størst var Pasvik Timber, som ble opprettet i 1921 på Jakobsnes, mens Staten hadde overtatt det gamle sagbruket på Elvenes i 1918.

Selv om det ble skapt et mer differensiert arbeidstilbud, rokket det ikke ved den økonomiske grunnstrukturen. Skiftende konjunkturer for malmproduksjonen ga støtet til store inn- og utflytninger og representerte derfor en stor usikkerhetsfaktor i det faglige arbeidet. Dertil kom at arbeidskraft-tilbudet alltid var stort og ofte sammensatt av folk fra kyst-kommunene uten organisatorisk erfaring.

For Nordens Klippe og Grubernes Arbeidsmandsforening var dette en hemske i alle årene fram til storstreiken i 1928/29. Ved anleggstarten i 1906 hadde foreninga 53 medlemmer og tallet vokste jevnt og sikkert fram til 1915. Fra da av og til 1920 slo verdenskrigens problemer innover bedriften, og antallet ansatte sank fra vel 1450 til ca. 350 mann. Dette slo beina fullstendig vekk under fagforeningene ved verket. Da verket startet opp drifta igjen i 1921 begynte man på ny å bygge opp or-

ganasjonen. I 1924 som betegner en topp i A/S Sydvarangers produksjonsresultater, var organisasjonsprosenten 45%. I 1925 kom konkurser og påny ramlet «Klippen» sammen som et korthus. I 1927, etter refinansieringa var ca. 13% av arbeidsstokken organisert og i 1. kvartal av 1928 ca. 30% inntil den som resultat av streiken forsvant fra verket i 1929.

Foruten de to sterkt konjunktursvingende foreningene ved A/S Sydvaranger, kunne Øst-Finnmark faglige samorganisasjon ved stiftelsen i november 1924 rapportere om 5 andre medlemmer i Kirkenes. Det var Kirkenes Jern- og Metallarbeiderforening, Kirkenes bygningsarbeiderforening, Kirkenes Baker- og konditorforening, Kirkenes Losse- og lastearbeiderforening og Jakobsnes Sag- og tomtearbeiderforening. Det blir dessuten nevnt i en rapport fra 1925 at det er gode utsikter for to foreninger i distriktet. En var allerede stiftet ved Pasvik Timber. Det var her snakk om ca. 50 av 300 mann. Den andre var en Skog- og landarbeiderforening blant fløterne i Pasvik. Denne foreninga ble først stiftet i mai 1927 og fikk da 96 medlemmer, hvilket faktisk utgjorde en organisasjonsprosent på ca 50.

I dette bildet må det også nevnes at samorganisasjonen fra 1926 hadde en fastlønnet sekretær.

I Finnmarksmålestokk i 1920—30, kan dette virke imponerende, men p.g.a. det faglige miljøets isolerte stilling og det stadige påtrykk av arbeidsvillige fra fiskeri-distriktene, sto fagbevegelsen i Sør-Varanger på vaklende føtter.

For å komplettere bildet av den faglige situasjonen i Sør-varanger skal vi også forsøke å få et innblikk i de politiske betingelsene for fagbevegelsens vekst. Vi er alle vel innforstått med at Nordens Klippe og Grubernes Arbeidsmannsforening utgjorde et radikalt element i fagbevegelsen, uten at vi så ofte tenker over hva dette *radikale* egentlig besto i. I Bygdeboka blir det gjort et lite nummer av hvem som egentlig fikk ideen til å starte fagforening ved A/S Sydvaranger. Med all respekt for både Egede Nissen og ekteparet Wessel, tror jeg dette er et noe unødvendig spørsmål. Ser vi på formannskapetets fortegnelse over innflyttede til kommunen fra 1906—1910, vil vi oppdage at av de 1045 som kom var 30,4% fra Nordland, 12,8% fra Østlandet og 12,2% fra utlandet (hovedsaklig svensker). De fleste av disse kom fra fullførte anlegg og brakte med seg organisasjonserfaring og tanker om syndikalisme. De ville skape sterke bånd mellom parti og fagbevegelse, og bruke fagbevegelsen i kampen for et sosialistisk samfunn. I Eilif Wessel, Peder

Fagforeningsmannen, svensken P. M. Nylander fotografert i hagen ved Folkets Hus — i sin tid best kjent under navnet «Nylanderhagen». Nylander var foregangsmann for byggingen av stedets Folkets Hus. Han ble senere husets vaktmester og hadde bopel der. Hans store hobby var blomster og hagearbeide.

Kaasmoli, Petrus Nylander m.fl. fikk de sterke og uredde talsmenn som kom til å gjøre Kirkenesarbeiderne kjente over hele landet. Den enhetlige radikalismen som ser ut til å ha hersket i den første driftsperioden ble imidlertid dramatisk brutt i 20 åra. Arbeiderpartiets splittelse først i 1921 da sosialdemokratene gikk ut, siden i 1923 da tilhengerne av den 3. internasjonale gikk ut og dannet NKP, skapte en uoverstigelig splittelse i Sør-Varangers arbeiderbevegelse. Kanskje opplevde vi her en av de bitreste partifeider i hele landet. For fagbevegelsen, som i selve grunntanken hviler på solidaritet, ble dette et banesår. I perioden 1924—40 var det stadig strid, bitre avispolemikker og grove beskyldninger haglet, og den vare enheten ble avløst av mistro til fagbevegelsen. Resultatet av striden var at kommunistene, som kom ut av splittelsen som en betydelig maktfaktor, overtok kontrollen både i Nordens Klippe, Grubernes Arbeidsmandsforening og Samorganisasjonen. De ga sin tilslutning til Jernarbeidernes revolusjonære fagforeningsprogram og Fagopposisjonen av 1926, og gikk dermed inn for en kommunistisk strategi i den faglige kampen. Flere konflikter kom til å bære preg av dette.

For Arbeiderpartiets tilhengere og andre ga dette næring til adskillig mistillit og manglende oppslutning, en faktor som er sterkt medvirkende til å forklare fagforeningens svake stilling ved A/S Sydvaranger mot slutten av 20 åra.

Det var nemlig nok av dem som visste å utnytte de mulighetene en slik splittelse ga. På denne tida sto tukthuslovene som et alvorlig angrep mot organisatorisk kamp. Organisasjoner som Arbeidets Frihet og høyreradikale elementer forsøkte å gjøre innhogg i fagbevegelsens innflytelse. Smarte arbeidsgivere som ønsket å kvitte seg med en bryssom organisasjon hadde gode kort på handa!

Konfliktene

Det er ikke noe lyst bilde jeg tegner av den faglige situasjonen i mellomkrigstida. Og dersom bildet er rett, skulle det være lett å forstå at mulighetene for faglig kamp var begrenset. Men, brems opp! Dette stemmer dårlig overens med bildet av arbeidskonfliktenes tiår og den radikale offensive fagforeninga Nordens Klippe.

Betegnelsen arbeidskonfliktenes tiår kan vi nok trygt beholde. I perioden 1906—1929 var det 12 større eller mindre konflikter som medførte arbeidsstans ved verket. I tillegg kom en mengde konfliktforhold som ikke førte til arbeidsnedleggelse. Av disse kom 4 som et resultat av landsomfattende streik eller lock-out, mens de resterende 8 bunner i lokale konfliktforhold. Av disse igjen er bare 3 egentlige offensive framstøt for å oppnå bedre lønn eller arbeidsforhold, mens de resterende 5 fortøner seg som forsvar av organisatoriske rettigheter eller mot overgrep fra bedriftens side. Særlig streiken i 1928/29 viser at fagforeninga sto med ryggen mot veggen i et forsvar av organisasjonsretten, og måtte tåle et nederlag som ingen andre innafor norsk fagbevegelse.

At dette skulle skje var det få indikasjoner på i begynnelsen. Selskapet så i 1906 ikke ut til å ha noen innvendinger mot opprettelsen av ei fagforening. I 1907 og 1908 kom imidlertid de første konfliktene. Den første kjenner jeg ikke fra mitt materiale, men bygdeboka omtaler den som en spontan arbeidsnedleggelse fra en gruppe arbeidere som ikke ville losse et skip en søndag. Utover det blir ikke konfliktforholdet beskrevet. Noen langvarig streik hadde dette neppe vært, heller ikke streik i ordets rette forstand. Konflikten er da heller ikke registrert i Arbeidsmandsforbundets papirer. I 1908 kom imidlertid det første framstøtet fra den nystartede foreninga. En skikkelig anerkjennelse av orga-

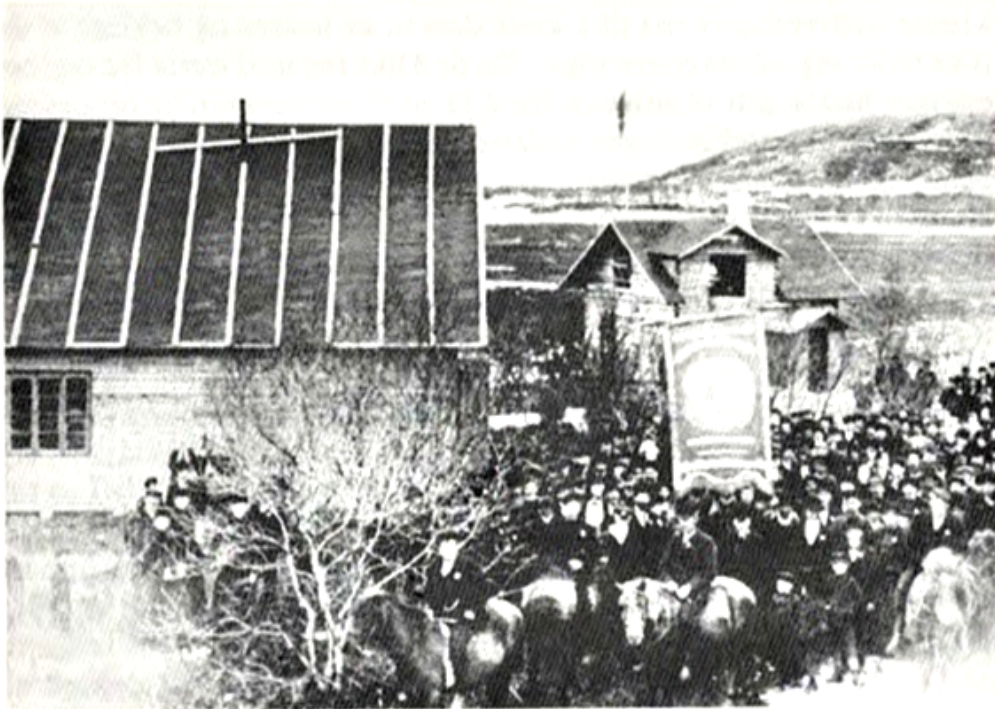
nisasjonsretten bygger på at det blir opprettet tariff mellom partene, og A/S Sydvaranger vegret seg mot å gå til dette skrittet. Imidlertid sto Nordens Klippe så sterkt på dette tidspunktet at selskapet i realiteten hadde lite valg. Det første steg i retning av å akseptere organisatoriske forhold ble tatt ved at bedriften meldte seg inn i Arbeidsgiverforeninga og etter at hovedforhandlingene hadde brutt sammen med derpå følgende 2½ ukes streik og mekling, ble det opprettet tariff. Med dette var i praksis arbeidernes organisasjonsrett vunnet. På denne bakgrunn kom stiftelsen av Grubernes Arbeidsmandsforening i Bjørnevatn året etter nærmest som ei logisk oppfølging av arbeidernes vellykkede kamp.

Streikene i 1907 og 1908 forteller oss at selskapet bare motvillig aksepterte organisatoriske forhold ved bedriften, og at de var villig til å ta i bruk harde midler for å bekjempe organisert kamp. I 1907 ble de arbeidsnektende arbeiderne møtt med avskjed, og arbeidsvillige sto i kø for å overta deres plasser.

At ledelsen av selskapet hadde skarpe våpen og var villige til å ta dem i bruk, skulle også den første arbeidsstansen i driftsperioden vitne om. Ved tariffoppgjøret i 1911 ble gruvearbeiderne tatt ut i storstreik. Den nystartede arbeidsgiverforeninga må tydeligvis ha følt at nå var tida inne til å måle krefter for alvor, og svarte med å trekke flere industrier ut i lock-out.

Til slutt var 44 000 mann trukket inn i konflikten og antall tapte arbeidsdager beløp seg til 1.115.000. For første gang over en million.

Denne lockouten rammet også A/S Sydvaranger, og p.g.a. at konfliktforholdet her tilslutt måtte dras inn for voldgiftsretten, har vi en svært god dokumentasjon. Lockouten begynte den 15. juli og ble avblåst 23. august. I denne perioden hadde imidlertid konfliktforholdet mellom hovedorganisasjonene blitt avløst av en lokal konflikt i Kirkenes. Etter at lockouten var inntrådt viste det seg at det fortsatt ble arbeidet ved A/S Sydvaranger, men dette arbeidet ble utført av selskapets kontraktører, Soot, Bergerud og Roll. Arbeidet bestod i alt vesentlig av videreføring av påbegynt anleggsarbeid. Når selskapet ikke hadde varslet lockout overfor disse kontraktørselskapene var det fordi de ble oppfattet som selvstendige arbeidsgivere og følgelig måtte trekkes ut i lock-out som sådan. Dette kunne ikke de organiserte arbeiderne akseptere. De hevdet at dette var formelt snikk-snakk og at alle disse arbeiderne var ansatt på selskapets betingelser. På et massemøte 21. juli vedtok de å blokkere alt arbeid ved A/S Sydvaranger på en kontraktør nær. Sel-

Feiringen av 1. mai 1907 — året etter stiftelsen av «Nordens Klippe» — fikk stor tilslutning. Her er demonstrasjonstoget, anført av syv rallare til hest, forsamlet under foreningsfanen ved foreningens første lokale i Kirkenes. Talen for dagen ble visstnok holdt av redaktør Gundersen. Festlighetene fortsatte utover kvelden i lokalet hvor man vekselvis underholdt seg med taler og sang.

Foto: E. Wessel.

skapet reagerte kraftig og erklærte vedtaket ulovlig, men et nytt masse-møte 23. juli, hvor også de blokaderammede arbeiderne var tilstede, opprettholdt vedtaket. Det ble ikke arbeidet ved A/S Sydvaranger.

I denne situasjonen iverksatte direktør Wiull et fryktet våpen, husutkastelse. Alt i lock-out varslet var arbeiderne gjort klar over at oppsigelsene også gjaldt selskapets boliger, men de var blitt muntlig lovet at de fortsatt kunne bo der under konflikten «såfremt der ikke blev nogen holloi».

Ettersom det nettopp var blitt «holloi», kjørte Wiull straks ut varsel om fraflytting av husene innen 29. juli. Seinere ble fristen forlenget til 7. august da utkastelsesforretning ble holdt av lensmann Berthelsen. I alt ble 8 av arbeiderne kastet ut — alle ansett for å være sterkt medvirkende i aksjonen.

Ved lockoutens avslutning ble arbeiderne forelagt et antagelsesbevis til underskrift, mens de 8 ble forelagt en erklæring hvor de skulle aner-

kjenne Sydvarangers rett til å kaste dem ut av husene og beklage at de ikke holdt seg «dette etterrettlig». Da de 8 like før med støtte fra fagforeningen hadde gått til søksmål for å få en rimelig erstatning og husene tilbake, ble ikke erklæringen undertegnet og de 8 ble nektet å oppta arbeidet igjen. Saken ble følgelig bragt inn for voldgiftsretten, som den 25. april 1913 ga arbeiderne medhold uten at de tok direkte standpunkt til selve husutkastelsen. Sydvaranger hadde ikke hatt rett til å nekte de 8 å oppta arbeidet på bakgrunn av at de nektet å underskrive erklæringa. Arbeiderne ble dermed tilkjent en erstatning for tapt arbeidsfortjeneste i perioden.

Denne konflikten gir et godt bilde av motsetningsforholdet ved A/S Sydvaranger, kanskje først og fremst med søkelyset på arbeidskjøper-sida. Husutkastelse måtte være et særdeles virkningsfullt våpen i en tid og på et sted hvor selskapet eide de fleste husene. Trakassering av tillitsmenn skulle gjøre det vanskelig for arbeiderne å stikke hodet opp av mengden. At arbeiderne likevel tok opp en kamp, skyldtes for det første at de ikke hadde noe valg — lockouten var iverksatt — de reagerte på det de mente var ulovlig arbeid under lock-outen, og dernest at arbeidskraft-behovet var stort og fagforeningene sterke.

Allerede året etter, i 1912, kom en ny konflikt som viser oss at fagforeningens innflytelse var sterk og at mulighetene for faglig kamp bedre enn de skulle bli noen gang mellom krigene. «Klokkestreikene» er denne konflikten blitt kalt. Navnet henspiller på at striden galdt innføringa av stemplingsur, noe som førte til lange køer og sterk irritasjon fra arbeidernes side. Etter en tids bruk av dette uret med påfølgende «sure oppstøt» unnlot arbeiderne rett og slett å stemple. Køene forsvant og humøret steg, men selskapet nektet av gode grunner å utbetale lønn hvis ikke systemet ble fulgt. Svaret fra arbeiderne ble en ukes streik, hvorpå selskapet fjernet køene ved å innføre tre stemplingsur.

Som nevnt er A/S Sydvarangers historie full av eksempler på trakassering av faglige tillitsmenn, og det er igrunnen merkelig at dette ikke har ført til flere kampsituasjoner. Den såkalte Skaalbones-konflikten gir oss imidlertid et eksempel på en slik konflikt. Skaalbones var i 1915 formann i Grubernes Arbeidsmandsforening og ble avskjediget fra verket samme år etter en heftig krangel med en av ingeniørene. Avskedigelse førte til en omfattende streik i gruva og transporten. Denne konflikten anskueliggjør også et annet forhold i det faglige arbeidet som seinere skulle tre tydeligere fram. Skaalbones var syndikalist og sto på den radikale fløya både i parti og fagbevegelse. Valget av ham til for-

Johan Nyström, født i Bur Träsk i Sverige den 8/7 1880. Nyström var den første formann i «Nordens Klippe». Han var bl.a. primus motor for den vellykte 1. mai-feiringen 1907 — og som en hyllest til ham, står det i referatet, antagelig skrevet av fru E. Wessel, «for noen ypperlige arrangører de svenske er.»

mann utløste et motsetningsforhold både til den sentrale ledelsen i Arbeidsmandsforbundet og innad i foreninga. Som følge av dette fikk ikke streiken støtte fra forbundet, det ble tvert i mot sagt at arbeidet straks måtte tas opp igjen fordi streiken var ulovlig. Saka ble seinere løst ved at arbeiderne vedtok å sende Skaalbonesaffæren til voldgift og ikke føre konflikten fram til en avgjørelse.

Det er betegnende at disse streikene kom i en overgangsperiode for bedriften. Fra 1916 satte problemene for A/S Sydvaranger inn med full styrke og mulighetene for faglig kamp ble sterkt redusert. Likevel hevder A/S Sydvaranger i årsrapporten for dette året at det forekom orga-

nisert uro, om enn ikke i form av streik. Selskapet og arbeiderne hadde i 1915 ikke oppsagt tariffene, og ledelsen mente derfor at disse også skulle gjelde for 1916. Arbeiderne ville det imidlertid annerledes og reiste krav om lønnsforhandlinger. Samtidig fant det sted «en betydelig og økende» avgang i arbeidsstokken, i følge årsrapporten etter organisasjonsmessige foranstaltninger. Om dette siste virkelig var tilfelle kan ikke jeg si noe om, men det virker påfallende at arbeidsstokken ble redusert samtidig som man innleverte krav, og siden *økte* etter at lønnsforhandlingene var avgjort i voldgiftsretten. Forøvrig til arbeidernes fordel. Om dette virkelig var en organisert taktisk manøver, må den ha vært utført på en imponerende slø og fantasifull måte.

La oss så forlate perioden 1910—1920. Selskapets vansker tårnet seg som før nevnt, opp til et fullstendig sammenbrudd i 1919/20 og ny drift ble ikke tatt opp igjen før 1921. Samme året falt storsteiken som en bombe inn i norsk arbeidsliv, etter at arbeidsgiverne hadde varslet store lønnsreduksjoner som følge av den stadig stigende kroneverdien og omfattende prisfall. Fagbevegelsen sto sterkt på et forsvar av lønna og 1921 kan oppvise hele 89 konflikter som omfattet 154.421 arbeidere og medførte 3.583.742 tapte arbeidsdager. Konflikten kan derfor neppe sies å ha vært lokal, drifta var knapt kommet igang, likevel la samtlige arbeidere ned arbeidet på noen få streikebrytere nær. Streiken ble ikke langvarig (26. mai—10. juni).

Også i 1923 og delvis i 1924 ble A/S Sydvaranger trukket inn i landsomfattende konflikter. I 1923 som følge av streik i bergverksnæringa og i 1924 som følge av arbeidsgiversidas opptrapping av jernarbeiderstreiken i Kristiania med lock-out. Ingen av konfliktene ble av lang varighet men skapte store vansker for verket som resulterte i at de måtte redusere arbeidsstokken, som også resultatet hadde vært i 1921. Ved konflikten i 1924 kunne man derfor oppleve det merkelige at arbeiderne sjøl gjorde sitt beste for å unngå konflikt, samtidig som verksledelsen jobbet intenst for å få flyttet selskapet fra 1. til 2. lock-out oppbud. Resultatet var at lockouten her bare ble virksom i noen få dager av mai.

Men denne midlertidige borgfreden ble snart brutt, og denne gangen ikke som følge av konflikt mellom hovedorganisasjonene. Fra 1921—25 hadde fagforeningene ved verket gjenvunnet noe av sin gamle styrke gjennom intense anstrengelser. (Avisa Folkets Frihet var i lange tider full av faglige appeller). Der hadde dessuten foregått ei reorganisering av foreningene ved verket som åpenbart hadde styrket Nordens

Klippe. Videre var det mye som tydet på at det nye lederskapet sto på en kommunistisk faglig-politisk plattform. Var tida inne til å prøve styrken?

I sintringsverket var det i oktober 1923 innført et akkordsystem som virket svært utilfredsstillende for arbeiderne. Det besto i at arbeiderne hadde et såkalt «støvtrekk», det vil si at de ble trukket i lønn (akkord) etter hvor mye støv det ferdige produktet inneholdt. Arbeiderne hadde sjøl ingen kontroll over dette og mente derfor at støvtrekken fungerte som: «en meget ideal regulator, hvorved bedriften til enhver tid kunde regulere fortjenesten etter eget ønske»

I følge formannen i Nordens Klippe, Konrad Karlsen, ble det søkt om forhandlinger om dette flere ganger, uten respons fra bedriften. Da så arbeiderne ikke bare ble trukket for støvprosenten men også for manglende reinhold i verket, mente mange at nå fikk det være nok. I januar 1925 ble det besluttet å legge ned arbeidet. Dette skjedde spontant og effektivt og omfattet 45 mann i sintringa. Samme kveld ble det valgt en forhandlingskomite og reist krav om at all trekk måtte opphøre og lønna pr. panne sinters måtte heves med 20 øre. Aksjonen kom på et gunstig tidspunkt, idet selskapet ventet flere båter til lasting uten å ha noen produksjon på lager. Resultatet ble da også at man ganske snart ble enige om å fjerne støvtrekket, men prisen pr. panne sinters ble tvert imot satt ned med 10 øre. Dette betydde likevel en gevinst for arbeiderne på ca. 20—30 øre pr. panne, og arbeidet ble tatt opp igjen på dette grunnlaget.

Det mest interessante med denne streiken er at den ikke ble ført på organisatorisk grunnlag siden den var klart «ulovlig». Det ble valgt et aksjonsutvalg til å lede, evt. utvide konflikten, og det deltok uorganiserte. I formen var dette helt likt utforminga av den ulovlige jernarbeiderstreiken i Kristiania, som skulle komme til å danne plattform for kommunistenes faglige strategi.

Den 18. mars, knapt 2 mndr. etter sintringsstreiken, brøt en ny konflikt ut ved selskapet — etter alt å dømme etter de samme retningslinjer som i sintringsverket. Også her var arbeiderne underlagt uheldige akkordbestemmelser bl.a. et såkalt «straffetrekk» som ble tatt i bruk hvis det oppsto uhell i arbeidet. Konflikten omfattet 150 mann og var effektiv. Det var likevel heller ikke her tvil om at streiken var ulovlig og som i Skaalboneskonflikten 10 år tidligere, grep nå Arbeidsmandsforbundet inn for å få arbeiderne til å bilege striden. Dette ble gjort kjent etter at et masse møte på 250—300 mann hadde vedtatt å blokkere

Ramén-verket og truet med utvidelse av konflikten. Samtidig gikk selskapet til det skritt å avskjedige de arbeiderne som hadde lagt ned arbeidet. På dette grunnlaget så arbeiderne seg tvunget til å heve streiken og gikk tilbake til arbeidet den 23. mars, etter 5 dager, «uten at opnaa noget bestemt».

I april oppstod en ny konflikt, denne gangen i støperiet. Dette var en svært usunn arbeidsplass, hvor arbeiderne ofte var syke og måtte «skofte» arbeidet en dag eller to. Dessuten fremkallte arbeidet en sterk slapphet med den følge at arbeiderne kom en del forseint.

Også overfor dette fant bedriften det nødvendig å gripe inn. Først ble arbeiderne trukket i lønn, seinere ble det sagt at den tapte tida skulle legges sammen og trekkes fra ferietid og lønn. Som i de andre tilfellene aksepterte selskapet ikke forhandlinger og støperiarbeiderne gikk til streik — organisert og ledet på samme måte som i sintringa og Ramén-verket. Men denne gangen slo valg av tidspunkt veldig uheldig ut. Sydvaranger sto for døra til konkursen og streiken ble en kjærkommen anledning til å nedlegge produksjon i støperiet. Streiken ble av samme grunn heller ikke avblåst og skulle derfor formellt sett pågå den dag i dag.

De tre streikene i 1925 har som vi har sett et økonomisk utgangspunkt. Dette er selvfølgelig interessant og forteller at det var misnøye med A/S Sydvarangers akkordsystemer. Men mest interessant blir disse streikene hvis vi ser dem i et politisk perspektiv og i sammenheng med kommunistenes fagforeningspolitikk.

Å utrede hele dette komplekset ville føre for langt her, men mye tyder på at streikene gjennom sin utforming var et forsøk på å praktisere erfaringene fra jernarbeiderstreiken i 1923, og at et av målene kan ha vært å styrke denne faglige politikken blant arbeiderne på verket. Det viktigste i denne sammenhengen er at det lokale arbeiderpartiet også oppfattet det slik, og at følgen ble en splittelse og mistillit til den faglige ledelsen som i sin verste konsekvens førte til trussel om masseutmelding fra arbeiderpartisympatisørenes side. Her ligger en kime til fagbevegelsens nederlag i 1929.

For den såkallte storstreiken i 1928/29 kom i høy grad til å bli preget av splittelse mellom arbeiderne, nær sagt på alle plan. Streiken i seg selv er så sammensatt og problematisk at det vil føre for langt å komme inn på alle sidene her. Den er et uttrykk for alle vanskene fagbevegelsen hadde å stri med, fra intern splittelse til enormt påtrykk fra arbeidsvilli-

Fra 1. mai-feiringen 1908. Demonstrantene er her samlet utenfor legeboligen «Solheim» i Kirkenes. Talen for dagen ble holdt av den radikale fagforeningsmannen, svensken Karl Greek, formann i Grubernes Arbeidsmandsforening 1911 — 1912. Greek står her på trappen sammen med Th. Bugge og A. Erikstad, begge formenn i «Nordens Klippe», henholdsvis 1907 — 08 og 1931 — 1936. Til denne feiringen hadde «Nordens Klippe» fått ny fane med inskripsjonen: «Ned med tronen, alteret, pengevældet», som vakte oppsikt og stor forargelse i tiden etterpå.

Foto: E. Wessel

ge streikebrytere og ikke minst, en sterk motstander som visste å utnytte alle disse svakhetene.

Konflikten gjaldt organisasjonsretten, som ble truet av en stadig mer utstrakt ansettelsespolitikk fra selskapets side basert på såkalte enkeltmannskontrakter. Kontraktene ble i hovedsak tilbudt nøkkelpersonell og da i ly av de ekstraordinære forholda skapt av konkursen i 1925. I følge talloppgaver fra verket sjøl var ikke antallet kontraktfestede etter kursperioden høyere enn 40 eller ca. 8%. I løpet av høsten 1927 og våren 1928 steg imidlertid dette tallet til 250 mann (ca. 50%) av arbeidsstokken, og selskapet satte press på for å få gjennomført kontraktssystemet. Først og fremst kom dette til uttrykk gjennom trakassering av tilitsmenn og trusler om oppsigelser. Rundt juletider ble det varslet oppsigelser av 350 mann, samtidig som det spredte seg et rykte om at ingen ville bli gjeninntatt uten på kontrakt. Under slikt press bukket selv

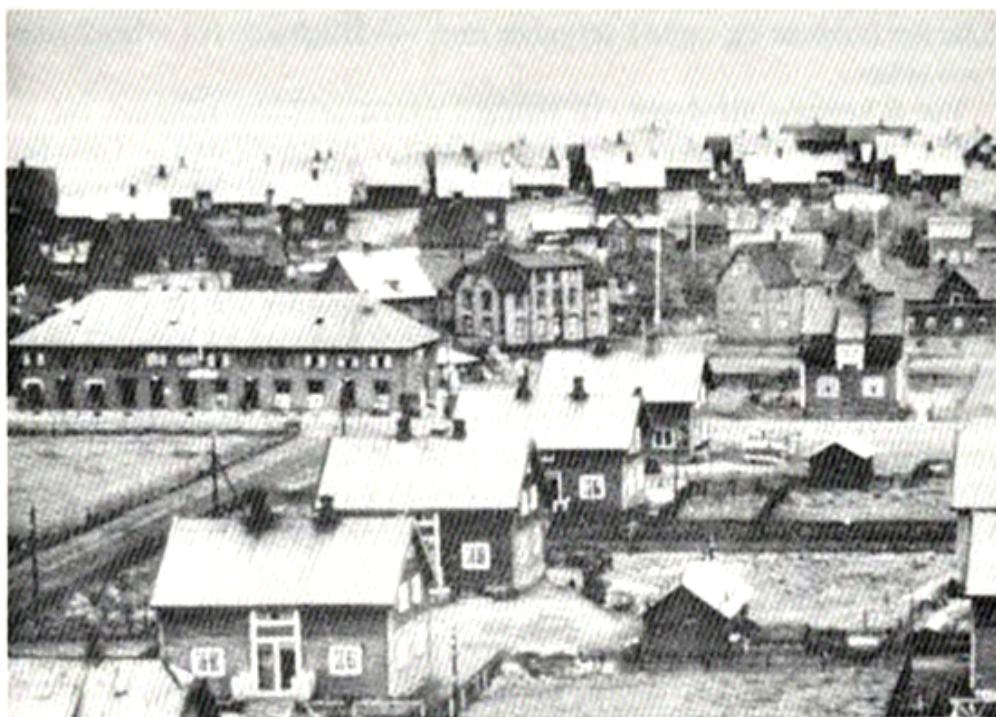
vante organisasjonsfolk under — også fordi selskapet kunne manipulere med et stigende antall arbeidssøkende fra kriserammede fiskeridistrikter.

Fagforeninga sto nå i fare for å miste all innflytelse, den var svak og organiserte våren 1928 bare ca. 30% av arbeiderne ved verket. Likevel reiste de krav om at kontraktsystemet måtte avløses av tariffmessige forhold, selskapets ledelse svarte at de forsåvidt godt kunne tenke seg dette, men at tidspunktet ikke passet. Da 40 timelønnede arbeidere ble oppsagt i mars -28, vedtok man å gi forbundet fullmakt til oppsigelse av plassene til 12. mai. Selskapet ble blokkert og forbundet leverte inn krav om oppretting av overenskomst. Riksmeklingsmannen ble koblet inn og varslet at han ikke hadde innsigelser mot streiken, hvoretter den ble iverksatt som varslet 12. mai. Den ble ikke avblåst før i april 1929, men var i realiteten avgjort i løpet av sommeren og høsten 1928. Ikke engang minimumskravet fagbevegelsen stiller ved en konflikt — alle streikende inn i arbeid — ble innfridd. I Ousland/Skards store verk om LO, blir dette karakterisert som fagbevegelsens bitreste nederlag. Tilbake sto selskapet med Johan Knudtzen i spissen som seierherre, de lokale foreningene I og II ble opprettet og det skulle gå nesten 20 år før fagbevegelsen igjen vant innpass i bedriften. I denne perioden kan man naturlig nok heller ikke snakke om konflikter i ordets egentlige forstand.

Ei drøfting av årsakene til konfliktene

Jeg vil tro at de fleste som har opplevd mellomkrigstida har synspunkter på hvorfor forholdet mellom arbeidere og bedrift ble så konfliktfylt ved A/S Sydvaranger. Som regel grupperer disse synene seg enten som forsvar for bedriftas linje, eller man gir fagforeningas synspunkter medhold. Jeg har mer enn en gang opplevd å stikke handa i et vepsebol under diskusjoner om dette temaet. Hva består disse synspunktene i? Det kan da være interessant å se på selskapets egen beskrivelse av historia og går da til Kåre Fastings bok «Aktieselskapet A/S-Sydvaranger 1906—1956». Her blir streikene nærmest karakterisert som resultat av politisk oppvigleri. Nå gjelder disse uttalelsene konflikter i 1908 og 1911, men de støttes opp av liknende påstander i selskapets årsberetning helt fram til 1928.

M.a.o. selskapet selv la vekt på at arbeiderne økonomisk og arbeids-

Parti fra Kirkenes i tredvedrene. I forgrunnen noen av selskapets bolighus, de såkalte «gammelbrakkene». Den lange bygningen til venstre er samvirkelagets forretning, og bygningen litt bakenfor til høyre: Folkets Hus, innviet i 1912, med stort, prektig forsamlingslokale og kafe, inkludert kinodrift fra 1916. Folkets Hus var etter storstreiken 1928, som arbeiderne tapte, forbudt område for selskapets ansatte. Det kunne medføre sparken fra jobben for den som trosset forbudet.

messig ikke sto tilbake for landet forøvrig og at de mange konfliktene bare var et ledd i politisk agitasjon.

Fra fagbevegelsens side er synet naturlig nok mere nyansert og preget av den splittelsen som oppsto i arbeiderbevegelsen. Et fellesskap finner man i det som betegnes som «bedriftsledelsens organisasjonsfiendlige holdning», en følelse av hele tiden å kjempe med ryggen mot veggen. Men det finnes mange — også kommunister som hevder at mange av konfliktene var unødige og delvis iverksatt av politiske motiver. I Bygdeboka blir det ikke gjort særlige anstrengelser for å finne fram til generelle årsaker. Konfliktene blir vurdert enkeltstående, men også her blir det helt mye over til tanken om politisk agitasjon, selv om det om streiken i 1928 heter at: «Trass i de mange uheldige forholdene som sammen førte til nederlaget, måtte streikene, ut fra arbeidernes synspunkt ha vært riktig nok. Formålet var å sikre deres innflytelse over ar-

beidsforholdene og oppnå trygghet mot vilkårligheter fra arbeidsgiverens side».

For å komme litt dypere til bunns i denne problemstillingen må en rekke forhold vurderes, og vi må forsøke å se på konflikten — i alle fall de som oppsto på lokal basis — som uttrykk for det spesielle motsetningsforhold mellom arbeid og kapital som hersket ved A/S Sydvaranger.

Det første som da kan være viktig å få kunnskaper om er: var forholdene ved A/S Sydvaranger mer konfliktfylte enn ved bedrifter i landet forøvrig? Dessverre har jeg ikke hatt tid til å gjøre noen grundige undersøkelser på dette feltet, men jeg kan gjøre meg noen overfladiske refleksjoner. Av statistikken kan vi se at perioden 1910—1921 var en offensiv periode for norsk fagbevegelse. Fra 1920 og langt ut i 30 åra var den faglige situasjonen langt mer defensivt preget og konfliktene avtok i forhold til 10-året før.

Bildet i Kirkenes følger stort sett det samme mønsteret. Fagforeningene ved verket førte stort sett en offensiv kamp fram til 1916—17, mens 1920-åra, med unntak av streikene i 1925 i hovedsak ble en kamp for å forsvare rettighetene. Jeg setter derfor et lite spørsmålstegn i marginen ved påstanden om at arbeidernes angrepslyst her var så mye større. Jeg godtar den iallefall ikke uten videre uten nærmere dokumentasjon.

Et annet spørsmål som melder seg i denne forbindelse er om arbeiderne i Kirkenes lever under dårligere arbeidsbetingelser enn ellers i landet? Når det gjelder lønn virker dette lite trolig. Fra 1908 var det som kjent tariffmessige forhold ved verket. Med hensyn til det vi kaller arbeidsmiljø byr iallefall den første driftsperioden på klart negative faktorer. Wessels innberetning til sosialdepartementet vedrørende arbeidsforholda, Kaasmolis skriverier i avisene og arbeidernes egne nedtegnelser i boka *Arbeiderminner* vitner om skandaløse forhold ved verket hvor flere mennesker gikk tapt i et vanvittig jag etter størst mulig produksjonsresultater. Det merkelige er at disse forholda ikke ser ut til å ha utløst direkte konflikter, men vi må gå ut fra at de har gitt grobunn til en sterk misnøye blant arbeiderne som lett kunne slå ut i andre forhold. Nå ble disse forholdene bedret og vi finner få beretninger om misnøye på dette området i 20 åra.

Det som derfor ser ut til å komme ut som den klart mest negative faktor vedrørende arbeidsforhold, er den utrygghet som de stadige økonomiske svingningene ved verket skapte — med påfølgende masseoppsigelser. Dette forholdet kunne slå ut i to retninger. Enten ved at ar-

beiderne forsøkte å skape en trygg basis gjennom faglig kamp — noe vi har sett ble ødelagt av den politiske splittelsen, eller ved å gå inn på selskapets premisser for å sikre arbeidsplassen — hvilket i lengden skulle bli den letteste vei. Uansett må vi kunne slå fast at vi her står overfor et forhold som skapte noe spesielle betingelser som kan egne seg til å klargjøre et økonomisk motiv for den faglige kampen, først og fremst manifestert i et ønske om å beholde og styrke organisasjonsretten.

Her kan det være på sin plass å trekke inn den trussel selskapets politikk utgjorde overfor fagbevegelsens eksistens. En tradisjon som har gått igjen i de fleste gruvesamfunnene i Norge er paternalismen som best kan kjennetegnes ved at bedriftsledelsen ved en hjørnesteinsbedrift ønsket å ha hand i hanke med stedets virksomhet. I dette ligger en omsorgsfull holdning overfor arbeidere som igjen skal se på bedriftsledelsen (direktøren) som familiens absolutte overhode. I en slik verden er selvfølgelig organisatorisk innflytelse et fremmedelement. Mye tyder på at den myndige leder av selskapet, Johan Knudtzen eller Tsar Knut som han het på folkemunne, gikk med en slik faderlig holdning, uten at jeg kan dokumentere det nærmere.

Men på samme måte som den vanskelige økonomiske situasjonen kan ha vært en drivkraft for faglige aktiviteter, har den helt sikkert vært en drifkraft i A/S-Sydvarangers personalpolitikk. I årsberetningene blir de urolige arbeidsforholdene alltid holdt fram som årsaken til økonomisk nedgang. I konkursberetninga fra 1927 blir det pekt på det stigende antall konflikter og det store gjennomtrekk i arbeidsstokken. Man var ute etter å sikre det som ble kalla «et stabilt minste produksjonsnivå». På denne bakgrunn vil jeg stille opp følgende hovedmål for selskapets personalpolitikk.

1. Kvitte seg med tariffmessige bånd.
2. Sikre arbeidsfred.
3. Skape stabilitet i arbeidsstokken.

Middelet lå i kontraktene og seinere de gule foreningene. Mulighetene for å gjennomføre dette lå i et overoppbud av arbeidskraft uten organisasjonserfaring og arbeidernes indre splittelse.

Konklusjoner

I fare for å generalisere vil jeg til slutt gjøre følgende konklusjoner. Det beste utgangspunkt for å forstå konfliktene ligger i ei analyse av to forhold: A/S-Sydvarangers økonomiske situasjon og den avstand som

oppsto mellom fagforeningenes radikale profil og bedriftledelsens personalpolitikk. Dette forklarer selvfølgelig ikke alle konfliktene ved verket, men blir særlig fruktbart i sammenheng med konfliktene i 20 åra. Streikene i 1925 ser jeg på som et forsøk på å styrke fagforeningene etter kommunistiske prinsipper for å skape stabile organisasjonsforhold. Streiken i 28 likeså, med den forskjell at den nå var provosert fram av en høyre-ekstrem personalpolitikk fra verkets side. Denne politikken lar seg lett tilbakeføre helt til driftas oppstart, men lot seg da ikke gjennomføre fordi den gode økonomiske situasjonen skapte et stabilt utgangspunkt for faglig kamp, og fordi arbeiderne — til tross for enkelte motsetninger — sto konsolidert. Med dette tar jeg delvis avstand fra de som argumenterer med at streikene kom som et ledd i politisk agitasjon. Selv om jeg lett aksepterer at enhver streik har en politisk dimensjon, står jeg fast på at det alene sjelden har drevet arbeidsfolk ut i langvarige konflikter. Til det koster kampen for mye!